

Pieter Jelles Troelstra, centrale figuur in de SDAP

Camille Huysmans en het herstel der sociaal-democratische eenheid in Nederland

*Henny Buiting, Universitair Docent Maatschappijgeschiedenis
aan de Erasmus Universiteit Rotterdam*

De in 1894 opgerichte Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) in Nederland raakt vanaf 1900 verscheurd door ideologische en strategische tegenstellingen. De in hevigheid toenemende partijstrijd loopt in februari 1909 uit op het roeyement van een kleine radicaal-marxistische groep, die in maart een eigen partij opricht. In de SDAP gebleven leden van de linkse oppositie doen een beroep op het Internationaal Socialistisch Bureau (ISB) om te bemiddelen om de ontstane breuk te herstellen. Camille Huysmans, secretaris van het ISB, verklaart zich hiertoe bereid en formuleert een compromis, dat aanvaardbaar lijkt voor beide partijen. Tot verbijstering van Huysmans wijst een meerderheid van de geroyeerde oppositiegroep terugkeer naar de oude partij uiteindelijk van de hand.

Voorgeschiedenis

Na een korte partijstrijd in de Sociaal-Democratische Bond (SDB), wordt op 26 augustus 1894 de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) opgericht⁽¹⁾. Anders dan de anarchistische SDB, streeft de SDAP het socialisme na door middel van zowel parlementaire als economische actievormen. De jonge partij weet zich geïnspireerd door de 'Sozial-Demokratische Partei Deutschlands' (SPD) en haar theoretische leidsman, de 'orthodoxe marxist' Karl Kautsky. Toch betekent dit allerminst dat de SDAP een marxistische partij zou zijn. De partij-ideologie

vormt een amalgaam van fabianisme, darwinisme en kautskyaans marxisme en ziet een 'organische' ontwikkeling vanuit het kapitalisme in het socialisme⁽²⁾. Het duurt jaren eer een klein aantal academici, kunstenaars en geschoolde arbeiders een marxistisch rijpingsproces heeft ondergaan en de implicaties van het revolutionaire marxisme doorziet. Voor gewone partijleden, partij kader én voor veel partij-intellectuelen daarentegen blijft de vage ideologie van de beginjaren ook naderhand typerend. Specifieke kenmerken van Nederland op socio-economisch en politiek-cultureel gebied stimuleren dit. Bij de conceptie van de SDAP staat Neder-

land nog maar aan het begin van een industrieel-kapitalistisch veranderingsproces en er ontbreekt een omvangrijk industrieproletariaat. De 'verzuiling' bindt brede geleidingen van het proletariaat aan religieuze fracties van de heersende klasse, terwijl de overgrote meerderheid van de proletariërs is uitgesloten van kiesrecht. Tenslotte is de nog grote invloed van de SDB van belang, in het bijzonder in de grote steden. De SDAP realiseert zich, dat het bereiken van het parlement de voorwaarde vormt voor het demonstren van het anarchistisch impossibilisme en voor groeikansen van de partij. Inderdaad betekent de verovering van parlementszetels in 1897, de snelle ondergang van de SDB. De parlementaire succesformule baant de weg naar een overweldigende machtspositie van de parlementaire fractie, die alles zet op een politiek van geleidelijke hervormingen. Centraal binnen fractie en partij staat Pieter Jelles Troelstra, een uit Friesland afkomstig advocaat.

Het verdwijnen van de SDB in 1900, betekent terzelfdertijd dat de verenigende factor van een gemeenschappelijke vijand is verdwenen, met aanscherpende tegenstellingen in de SDAP als gevolg. Een kleine groep is gealarmeerd geraakt door een partijkoers, die het kautskyaanse beginselprogramma van 1895 grotendeels negeert. De groep bestaat uit literatoren, intellectuelen en enkele arbeiders en schaaft zich rond het in 1896 opgerichte, juridisch onafhankelijke maandblad *De Nieuwe Tijd*. Het jaar erop lopen de marxisten te hoop tegen Troelstra's voorstel steun te verlenen aan staatsubsidiëring van het religieuze lager onderwijs. Ze beschouwen dit als electoraal opportunisme en als een aantasting van het proletarisch klassebewustzijn. Deze 'schoolkwestie' verleidt

Troelstra tot de openlijke proclamatie dat de religieuze en economische kenmerken van Nederland dwingen tot een koers die afwijkt van marxistische schemata en die rekening houdt met kleinburgerlijk denkende proletariërs⁽³⁾. Hiertegenover formuleert de briljante marxist Pieter Wiedijk een strategie die gebaseerd is op de kleine groep klassebewuste proletariërs die voorhanden is, om met behulp van dit smalle steunvlak en gebruik makend van de inzicht verschaffende marxistische theorie, het hoogland van het gerijpte kapitalisme te bereiken. Daar zal de 'zuiver' gebleven proletarische klassepartij leiding geven aan wat een industrieel massaleger is geworden, om de staatsmacht te veroveren⁽⁴⁾.

Zo zijn botsende partijstrategieën geboren, waarvan de ene vertrouwt op het electoraal mechanisme en een politiek van geleidelijke hervormingen in de richting van het socialisme. De rivaliserende marxistische strategie baseert zich op de transcendent-revolutionerende condities, die met de industriële transitie gegeven zijn en die een naar het socialisme voerende machtsbasis inhouden.

De 'schoolkwestie' wordt op het partijcongres van Groningen (30-31 maart 1902) beslecht ten gunste van Troelstra's opvattingen. Deze zege verscherpt de richtingstrijd, die uitmondt in een harde machtsstrijd⁽⁵⁾. Een voorlopig hoogtepunt is het partijcongres van Utrecht (15-17 april 1906), waar de marxisten wordt opgedragen hun kritiek te matigen. Het belangrijkste gevolg ervan is evenwel, dat een groepje radicale marxisten zich afsplitst van de gematigder *Nieuwe Tijd*-groep. De Gideonsbende wordt aangevoerd door de volksonderwijzer Jan Ceton, de rabbijnzoon David Wijnkoop en de historicus Willem van Ravesteyn. Dit triumviraat

omschrijft zichzelf als 'strijdende marxisten', die de confrontatie met de partijtop en zijn reformistische koers niet moeten schuwen. Het drietal richt, tegen de wens van de overige marxisten, op 19 oktober 1907 het weekblad *De Tribune* op.

De confronterende koers van de 'Tribunisten' leidt einde 1908 tot ingrijpen van de partijleiding, die opheffing van *De Tribune* verlangt. Als tegenprestatie wordt de marxistische vleugel een eigen (bescheiden) orgaan gegund, *Het Weekblad*, dat als bijlage van het partijdagblad *Het Volk* zal verschijnen. Op het buitengewoon congres van Deventer (13-14 februari 1909) weigert het triumviraat zijn blad op te heffen en is daarmee, onder voorbehoud van de uitslag van het partijreferendum, geroyeerd. De overgrote meerderheid van de marxisten grijpt het *Weekblad*-voorstel dankbaar aan om de radicale Tribunisten niet te hoeven steunen. Hierdoor blijft de afgesplitste radicale groep beperkt tot ruim vierhonderd van de rond de negenduizend partijleden.

Interventie van het Internationaal Socialistisch Bureau

Na afloop van het Deventer-congres verschijnen in *Het Volk* spotprenten van de als scheurmakers gebrandmerkte Tribunisten, die van hun kant gewagen van een voze misdaad gepleegd door ondemocratische reformisten. Ook echter worden initiatieven ontplooid om de strijdende groepen te verzoeven. Initiatoren zijn marxisten, die de eenheid van de linkervleugel willen herstellen en niets zien in een minuscule links-radical partij. Al op 15 februari meldt Henriëtte Roland Holst, met moeite in de SDAP gebleven, aan haar goede vriend Karl Kautsky dat

ze Camille Huysmans, secretaris van het Internationaal Socialistisch Bureau (ISB) om bemiddeling zal vragen⁽⁶⁾. Nog dezelfde dag stelt ze samen met Floor Wibaut, een gematigde marxist die de SDAP eveneens trouw is gebleven, een brief op waarin Huysmans om bemiddeling wordt gevraagd. Deze geeft gevolg aan het verzoek.

Op 18 februari stuurt het Uitvoerend Comité (UC) van het ISB een brief naar de *Tribune*-redactie, waarin het verwijst naar de eenheidsresolutie uit 1904 van het Internationaal Socialistisch Congres van Amsterdam. "U bent", zo luidt het, "te goede partijgenoten om te vergeten dat een partij eenheid en discipline behoeft en het is om deze reden dat wij hopen, dat een te nemen beslissing op uw bijeenkomst van aanstaande zondag, in overeenstemming zal zijn met de internationale resolutie van Amsterdam"⁽⁷⁾. Het ISB refereert aan de geconvoeerde bijeenkomst van rond de tweehonderd vijftig Tribunisten op 21 februari te Amsterdam en probeert de aankondiging van een nieuwe partij te voorkomen. Die zondag valt echter wel degelijk het besluit "[...] tot oprichting eener nieuwe Partij, indien, wat als bijna zeker werd aangenomen, het referendum de besluiten goedkeurt". De volgende dag bericht Ceton, secretaris van het oprichtingscomité, aan het ISB van dit besluit dat genomen is, nadat de aanwezigen kennis hebben genomen van het ISB-schrijven. En passant deelt hij mee, dat de nieuwe partij zetels in het ISB opeist en hij biedt aan het besluit nader te willen toelichten.

Contactpersoon Huysmans bericht Roland Holst en Wibaut over de opstelling van de *Tribune*-groep en hij informeert het partijbestuur van de SDAP op 27 februari. In zijn brief aan J.G. van Kuijkhof, secretaris van het partijbestuur, merkt hij somber op, dat "[...] de scheuring een voltrokken feit [lijkt]"⁽⁸⁾. De dag erop bepleit Roland Holst bij Huysmans een

*De eerste redactie van Het Volk leest het nummer van 16 maart 1902.
V.l.n.r.: C.J.A. Van Bruggen, M. Mendels, Pieter Jelles Troelstra, J.J. De Roode, J.F. Ankersmit*

voortzetting van de bemiddeling, waarbij ze wijst op Cetons aanbod het oprichtingsbesluit van de 21e nader toe te lichten. Huysmans reageert instemmend en verzoekt op 2 maart per telegram aan de SDAP de referendumuitslag, die op dat moment per afdeling wordt vastgesteld, niet te publiceren. Dit uiteraard omdat publicatie de bemiddelingspoging ernstig zou bemoeilijken. De dag erop bericht Huysmans aan Ceton, dat "[...] *aleer over te gaan tot de oprichting van een 2e socialistische partij in Nederland, wij het op prijs zouden stellen een ernstig onderhoud te hebben met uw gedelegeerden ten aanzien van de situatie*"⁽⁹⁾. Diezelfde 3e maart vraagt Huysmans de SDAP de referendumuitslag aan te houden "[...] *tot de volgende week*", met het oog op het onderhoud met de *Tribune*-afvaardiging. Hij beklemtoont dat bemiddeling plaatsvindt op basis van opheffing van *De Tribune*, een zinsnede die in het schrijven aan Ceton opvallend ontbreekt⁽¹⁰⁾! Van Kuijkhof reageert behoedzaam door mee te delen "[...] *dat het referendum den 7den maart eindigt, daarna verlopen nog een paar dagen, voordat publicatie zou gebeuren; dat wordt misschien Dinsdag of Woensdag [9 of 10 maart]*"⁽¹¹⁾. Na overleg binnen het partijbestuur ontvangt Huysmans de mededeling "[...] *dat wij besloten hebben de publicatie van den uitslag van het referendum enkele dagen uit te stellen. Wij verzoeken U echter zoo spoedig mogelijk bericht, doch uiterlijk Vrijdag a.s. [12 maart]*"⁽¹²⁾. Het verlangde 'bericht' betreft de uitkomst van het onderhoud tussen het ISB en de Tribunisten-delegatie. Na overleg met Wijnkoop, die met enige moeite in Duitsland wordt opgespoord, kan de *Tribune*-groep op 6 maart aan Huysmans melden woensdag 10 maart te zullen komen.

Bemiddeling op meerdere fronten

In Brussel onderhandelen Herman Gorter, Tribunist maar afkerig van scheuring en Wijnkoop enerzijds, en Anseele, Vandervelde en Huysmans anderzijds. De beide Tribunisten kritiseren allereerst het gebrek aan vrije meningsuiting in de SDAP, de intolerante bejegening van de marxistische oppositie en de negatie van compromisvoorstellen van de *Tribune*-groep. Slechts op basis van de onverkorte vrijheid van meningsuiting zeggen ze in de SDAP te willen blijven. Na uitvoerige discussies formuleert het UC een voorstel, dat de dag erop definitief wordt vastgesteld. Het omvat ten eerste de handhaving van de Deventer-resoluties met betrekking tot de bladen, i.e. opheffing van *De Tribune*. Ten tweede, toelating van de *Tribune*-redactie tot de redactie van *Het Weekblad*. Ten derde, recht van beroep op de plenaire vergadering van het ISB, nadat alle beroepsmogelijkheden in de SDAP zijn uitgeput⁽¹³⁾. Het voorstel wordt, althans volgens het officiële ISB-rapport van 3 april, als onderhandelingsbasis door beide Tribunisten geaccepteerd⁽¹⁴⁾. Wijnkoop evenwel ontkent dit naderhand met grote stelligheid: "*Huysmans vergist zich, als hij meent, dat wij de voorstellen, zooals ze thans voor ons liggen, als basis der onderhandelingen hebben aanvaard. Wij hebben geen enkel voorstel voor ons gehad, hoe ook geformuleerd. Wel zijn er enkele punten besproken*"⁽¹⁵⁾. Het lijkt echter uitgesloten dat het ISB zijn bemiddeling zou hebben vervolgd zonder bedoelde instemming. Dit toont ook de brief van Gorters echtgenote Wies aan de Tribunist en sterrenkundige Anton Pannekoek over de bijeenkomst van 10 maart: "*Zij waren daar zeer tegen het royement en hebben zelf een voorstel gedaan waarop de verzoening mogelijk zou kunnen zijn en die is Tribunereditie met Jet [Henriëtte Roland Holst] en*

Wibaut in de redactie van het *Weekblad met de redactie van Het Volk*. Dat vonden Wijnkoop en Herman aanmemelijk⁽¹⁶⁾.

Het onderhoud van het ISB met de *Tribune*-delegatie is verbonden met een gecompliceerd bemiddelingsproces op verschillende fronten. Van belang is de interventie van Henriëtte Roland Holst, die op 15 februari naar Londen is teruggekeerd, waar ze voorheen al enige tijd verbleef. Zij is ontevreden over de positie van het op te richten marxistische bijblad van het partijorgaan waarvan zij, samen met Wibaut, redacteur moet worden. Het congresvoorstel verplicht de *Weekblad*-redactie tot geregeld overleg met de collectieve *Volk*-redactie, zonder dat de mate van autonomie van het blad is geëxpliciteerd. Aan Frank van der Goes, na zware tweestrijd in de SDAP gebleven, maakt ze haar ontstemming kenbaar waarop deze haar, samen met Wibaut, op 11 maart te Londen opzoekt. Het drietal besluit dat de *Weekblad*-redactie volkomen onafhankelijk moet zijn, al resteren problemen, zoals te lezen valt in Van der Goes' agenda: "*Verhouding tot nieuwe partij zal moeilijkheden opleveren; hierover Wibaut eenigszins andere mening; Jet H. & ik meer solidair met marxistische richting buiten SDAP*"⁽¹⁷⁾.

In een op 11 maart gesteld schrijven brengen ze het partijbestuur van hun standpunt op de hoogte. De avond van de 14e maart informeert Wibaut, in gezelschap van Gorter, ook Huysmans wanneer deze naar Nederland is overgekomen voor een bijeenkomst met het partijbestuur. Huysmans weet op dat moment niet beter dan dat de *Weekblad*-redactie één geheel zal vormen met de *Volk*-redactie. Hij stelt nu het oorspronkelijke ISB-voorstel in die zin bij, dat één *Tribune*-redacteur deel gaat uitmaken van de zelfstandige *Weekblad*-redactie, terwijl de overige twee redac-

teuren medewerkers van het blad zullen worden⁽¹⁸⁾. De bij Troelstra c.s. gehate Wijnkoop zal dus toetreden tot een autonome *Weekblad*-redactie, waarop hij grote invloed zal hebben. Voor Roland Holst is dit echter een uiterste bod, zoals Wies Gorter meedeelt: "*Van dit alles is nu het gevolg dat Jet ons schrijft dat zij, wanneer de S.D.A.P. het voorstel van het internationale bureau niet aanneemt uit de partij gaat*"⁽¹⁹⁾. Roland Holst bericht aan Kautsky dat Gorter akkoord gaat met het voorstel en ze zegt te verwachten dat de Tribunisten het overnemen. Namens haar zal Wibaut het voorstel op 15 maart in het partijbestuur naar voren brengen⁽²⁰⁾. Inderdaad bericht Gorter aan Kautsky met de voorstellen in te stemmen.

Ook Jan van Zutphen raakt bij de onderhandelingen betrokken, al wordt zijn rol in het ISB-rapport geheel verzwegen. Van Zutphen richtte in 1894, samen met Henri Polak, de Algemeene Nederlandsche Diamantbewerkerbond (ANDB) op, die het prototype vormt van de 'moderne' vakbeweging in Nederland. Polak is heftig gekant tegen uitdrijving van de Tribunisten en het lijkt waarschijnlijk dat hij Van Zutphen tot diens interventie heeft aangezet. Over het eigen optreden schrijft Van Zutphen: "*Toen alle pogingen tot verzoening na het Deventer Congres, schipbreuk leden, meende ik nog ééne poging te moeten wagen, door bij mijn vrienden Ed. Anseele en Camiel Huysmans, leden van het Intern. Soc. Bureau nóg eens aan te dringen op een hernieuwde tusschenkomst om de scheuring te voorkomen. Met F.M. Wibaut en mijn vrienden van het D.B. v.d. A.N.D.B. werd dit voornemen eerst besproken, en die allen meenden, dat niemand beter dan ik geschikt zou zijn om zoiets nog te mogen beproeven*". Van Zutphen spreekt in het *Maison du Peuple* eerst onder vier ogen met Huysmans, die "[...] *onmiddellijk be-*

reid was nogmaals alles te beproeven en mijn inzichten volkomen deelde". Ook Ansele blijkt later akkoord en Van Zutphen treedt handelend op: "Op mijn voorstel werden toen naar S.D.P. en S.D.A.P. direct telegrammen verzonden waarin opschorting van de vijandelijkheden werd geëischt en tusschenkomst Intern. Bureau in uitzicht gesteld werd; terwijl besloten werd dat Camiel H. zoo noodig naar Amsterdam zou komen om met partijen te spreken en eene toenadering te verkrijgen die tot de eenheid zou leiden"⁽²¹⁾.

Huysmans refereert op 11 maart tegenover Wibaut aan Van Zutphens initiatief. Uit de brief blijkt, dat hij besloten heeft het partijbestuur van de SDAP een bezoek te brengen: "Waarde vriend, Ik kom zondag [14 maart] naar Amsterdam met de trein die aldaar te 5.20 uur aankomt. Ik heb Jan v. Zutphen verwittigd en zou graag, vóór de vergadering met het partijbestuur (maandag, 11 uur) 'n klein onderhoud met U hebben". Dezelfde dag meldt Huysmans Van Zutphen dat hij hem in Amsterdam wil spreken, al eer de onderhandelingen met het partijbestuur aan te gaan. Dit partijbestuur echter meldt op 12 maart aan Huysmans liever een verslag te ontvangen van het gesprek van het ISB op 10 maart "[...] met een tweetal uitgetreden partijgenooten... Zou Huysmans toch komen, dan wil men gaarne bericht." En passant wordt meegedeeld dat de referendumuitslag morgen wordt gepubliceerd. Dit laatste gebeurt inderdaad en levert de verwachte instemming met de congresbesluiten op.

Op 12 maart stuurt Van Zutphen Huysmans een telegram: "Hadden interventiepogingen succes zoo ja, verzoek dan Wijnkoop c.s. hun congres uit te stellen tot einde onderhandeling. Antwoord Diamantbewerkerbond". Een verblufte Huysmans, niet op de hoogte van de Constituerende Vergadering van de nieuwe partij op 14 maart, telegrafeert onmiddellijk de bijeenkomst uit

te stellen "[...] in het belang der onderhandelingen". Per telefoon delen Wijnkoop en Gorter hem mee dat de vergadering doorgaat, omdat de uitnodigingen al verstuurd zijn. Ze geven echter de verzekering "[...] geen enkele onvoorzichtige uitlating te zullen doen, die nadelig zou kunnen zijn voor herstel der eenheid"⁽²²⁾. Huysmans telegrafeert deze reactie nog dezelfde dag aan Van Zutphen⁽²³⁾ en bericht hem één dag later, pas op de avond van de 14e maart, in Amsterdam te zullen arriveren, waar hij in Hotel Americain logeert. "Hij is", zo meldt hij, "eerder die dag in Den Haag geroepen"⁽²⁴⁾. Daar ontmoet Huysmans Troelstra, die in gezelschap is van het Kamerlid H(enri) van Kol. Troelstra betoont zich aanvankelijk zeer pessimistisch over een hereniging, maar trekt later bij. Wies Gorter zegt daarover: "Huysmans heeft gisteren met Troel gesproken en 's avonds met Herman en Wibaut zonder Troel. Troel was eerst woest maar kwam hoe langer hoe meer bij"⁽²⁵⁾. Troelstra moet rekening houden met het enorme prestige van de Internationale en haar secretaris en ook met de weifelende opstelling van vele SDAP-marxisten, die uit de partij dreigen te stappen wanneer een hereniging wordt gebruuskeerd.

Oprichting van de Sociaal-Democratische Partij in Nederland en continuering van de bemiddelingspogingen

Op zondag 14 maart 1909, de sterfdag van Karl Marx (!), komen te Amsterdam in gebouw Handwerkers Vriendenkring enkele honderden sociaal-democraten bijeen, om de Sociaal-Democratische Partij in Nederland (SDP) te stichten, die het vaandel van het revolutionaire marxisme moet hooghouden.

Een gezellig huishouden.

Hij verzwaakt den proletarischen klassestrijd
stecht verwarfing. J.C. HOLST.

Troelstra... Henriette... Dit mensch heb ik voor 't schooneken en hant gehuuld... maar nu niet...

Spotprent van Patric Kroon in Uilenspiegel, 15 januari 1910, naar aanleiding van Henriettes aanvallen op Troelstra in Het Weekblad (E. Elsbeth, Liefde is heel het leven niet: Henriëtte Roland Holst 1869-1952, Balans, 1997)

Wijnkoop richt op de emotionele bijeenkomst bittere verwijten aan de SDAP, maar zegt nog steeds bereid te zijn tot eenheid. Dit weerhoudt de congresgangers echter niet van de oprichting van hun partij, zij het dat Gorter een terugkeer naar de SDAP nadrukkelijk als mogelijkheid openhoudt. De congressisten beslissen tevens dat een verzoek tot aansluiting bij het ISB zal worden gedaan, omdat vooralsnog onduidelijk is wat zal gebeuren⁽²⁶⁾. In de politieke herinneringen van Van Ravesteyn lezen we dat hij, tezamen met vele andere congresgangers, na het zingen van de afsluitende Internationale door Amsterdam marcheert op weg naar het Centraal Station "*Gorter's felle kop onder de voorsten, de Jodenbuurt door, die van onze liederen weergalmde*"⁽²⁷⁾. Op 20 maart bericht *De Tribune* dat de nieuwe partij van de arbeidersklasse de 'revolutionaire energie' en de 'klassehaat' in ere zal houden. Met de oprichting van de SDP is de eerste breuk binnen de gehele West-Europese sociaal-democratie een feit. De oprichting betekent voor de bemiddeling dat niet langer onderhandeld wordt tussen partij en groep, maar tussen partij en partij.

Op 15 maart bezoekt Huysmans het partijbestuur van de SDAP en verhaalt er van zijn bemiddeling én van het onderhoud de vorige dag met Troelstra en Van Kol. Hij signaleert de aanzienlijke weerstand tegen het roeyement van de *Tribune*-redactie - 24,5% stemde bij het referendum tegen en 6,3% blanco - en attendeert erop, dat de nieuwe partij zich zal aansluiten bij het ISB, waardoor de SDAP niet langer alleenvertegenwoordigster is van het Nederlandse proletariaat. Bovendien zal een ISB-meerderheid bij afwijzing van het bemiddelingsvoorstel, de Deventer-besluiten afkeuren. Huysmans

presenteert daarna het definitieve bemiddelingsvoorstel, waarmee Wijnkoop en Gorter akkoord zouden zijn. Wibaut steunt daarop Huysmans en maakt de positie van de SDAP-marxisten in deze kwestie duidelijk. Kamerlid W.G. Helsdingen valt hem bij, maar de overige partijbestuursleden vertonen grote aarzelingen. Men besluit tenslotte tot nader overleg op 17 maart met Kamerfractie, *Volk*-redactie en de redactie van het op te richten marxistische weekblad⁽²⁸⁾.

Beide partijen beloven voorlopig geen openbare vergaderingen te beleggen, waar ze zich inderdaad aan houden. Wibaut telegrafeert na afloop van de bijeenkomst aan Roland Holst, dat ze over moet komen voor de conferentie van woensdag 17 maart: "*Situation somewhat promising*" heet het optimistisch en Roland Holst vertrekt inderdaad op 16 maart vanuit Londen naar Amsterdam. Ook op 16 maart arrangeert Wibaut een voorbespreking en de volgende dag komen hijzelf, Van der Goes, Gorter en Huysmans bijeen. Van der Goes' agenda bericht erover: "*Alle punten door Gorter (officieus namens bestuur S.D.P.) opgegeven in voorstel Huysmans overgenomen. Op mijn voorstel: niet gesproken v. erkenning v. noodzakelijkh. besluit kongres Deventer te eerbiedigen - geldt niet voor afgescheiden leden oprichting S.D.P.*". Van der Goes vreest kennelijk Tribunisten-weerstand, indien erkenning zou worden geëist van de legitimiteit van de Deventer-besluiten. En Gorter gaat er overduidelijk vanuit, dat het SDP-bestuur het bemiddelingsvoorstel heeft geaccordeerd.

Op de conferentie van woensdag 17 maart 1909, heersen twijfels omtrent de bedoelingen van wie inmiddels SDP-leiders zijn. De Kamerleden W.P.G. Helsdingen, F.W.N. Hugenholtz en J.H. Schaper geven blijk van groot wantrouwen en *Volk*-redacteur J.J. de

Roode wil dat de uitgetreden vooraf het eigen ongelijk erkennen. Troelstra betoont afschuw van Wijnkoop en hij betwijfelt of hereniging "[...] een versterking van het strijdende proletariaat" betekent. Anderzijds vrezen Helsingingen en *Volk*-redacteur J.F. Ankersmit erger scheuring bij afwijzing van de hereniging, terwijl zowel Huysmans als Roland Holst de instemming van de 'andere partij' met de voorstellen benadrukt. Wibaut merkt op dat de goede wil van de Tribunisten blijkt uit hun bereidheid *De Tribune* op te heffen, waardoor ze 'met gestreken vlag' terugkeren. Nadat hij en Roland Holst een 'tweede uittocht' voorspellen bij afwijzing van de hereniging, gaat ook Troelstra akkoord mits de voorstellen geamendeerd worden. Inderdaad nemen de aanwezigen een aanvullende clause op, waarin de voormalige SDP-leden de SDAP erkennen 'als de eenige politieke organisatie van het proletariaat' en toezeggen er 'op kameraadschappelijke wijze' mee te zullen samenwerken. Bij de eindstemming onthouden drie aanwezigen zich van een oordeel⁽²⁹⁾. Dit besluit houdt een principeakkoord in, dat nog definitief door de partij bekrachtigd moet worden.

De beraadslagingen openbaren dat de SDAP-top akkoord is kunnen gaan met het herenigingsvoorstel, omdat de uitgetreden het gehate weekblad opheffen en omdat de SDAP-marxisten dreigen met een uittocht. Ook het prestige van het ISB én de verwachting, dat de teruggekeerde dwaallichten geen prominente (oppositie)rol kunnen vervullen speelt mee. Zie voor deze punten ook de agenda-aantekening van Van der Goes: "Sterke weerzin van Troelstra c.s. hebben toegegeven: aandrang v. internat. kant & vrees voor verdere scheuring (uittreden R. Holst; v.d. Goes e.a.)"⁽³⁰⁾.

De ontgoocheling

Op donderdag 18 maart overleggen Roland Holst en Huysmans met *Volk*-redacteur Willem Vliegen over de wenselijkheid de *Tribune*-redacteuren toegang tot het partijdagblad te verschaffen. Vliegen lijkt in te stemmen en later die dag vervoegen Van der Goes, Roland Holst en Gorter zich bij Wijnkoop. Daar blijkt dat het SDP-bestuur hereniging afwijst: "Bij Wijnkoop met HRH en Herm. Gorter. Wijnkoop niet geneigd tot hereeniging." HRH: "Atmosfeer v. bekrompen fanatisme & Troelstra-fobie"⁽³¹⁾. Een (nog) ignorante Huysmans bezorgt dezelfde donderdag via Gorter een brief bij het Partijbestuur van de SDP, waarin mededeling van de instemming van de SDAP met het bemiddelingsvoorstel. De brief beklemtoont de 'volkomen autonomie' van de *Weekblad*-redactie én de beroepsmogelijkheid bij het ISB. Het onderhandelingsresultaat heet acceptabel voor beide partijen en de SDP zal als schuldige worden aangewezen door de gehele Internationale, zou ze het voorstel verwerpen⁽³²⁾.

Later die dag bij het partijbestuur van de SDP, verneemt Huysmans de verwerping van het voorstel. Wijnkoop, Van Ravesteyn, Ceton en Marie Mensing - een militante Tribuniste - zijn ertegen; Gorter en Maurits Mendels - een advocaat die met twijfels uit de SDAP is gestapt - zijn ervóór. Wijnkoop somt tegenover Huysmans de achtergronden van de afwijzing op. Het bemiddelingsvoorstel vermeldt niet expliciet, dat hereniging plaatsvindt op basis van de gelijkwaardigheid van beide partijen. Het is vaag over de gegarandeerde vrijheid van meningsuiting en over de wijze waarop de *Tribune*-redactie wordt opgenomen in de boezem van de partij. Ook trekt het voorstel de Deventer-besluiten, in het bijzonder de opheffing van *De Tribune*,

niet in. Ook zou niet het SDAP-congres van Rotterdam, maar een partijreferendum over het bemiddelingsvoorstel moeten beslissen. Een overdonderde Huysmans deelt mee deze punten voor het eerst te vernemen. Hij wijst erop, dat er wel degelijk sprake is van vrijheid van meningsuiting, dat de *Tribune*-afvaardiging instemde met opheffing van haar blad en dat een referendum feitelijk onmogelijk is. Mendels en Gorter verdedigen daarop hun instemming met het bemiddelingsvoorstel⁽³³⁾.

Nog geeft Huysmans niet op. Hij polst op vrijdag 19 maart niet nader genoemde SDAP-leden, die de vorm van het voorstel willen wijzigen, niet echter het wezenlijke karakter. Huysmans informeert het partijbestuur van de SDP: *‘Als vervolg op onze besprekingen bericht ik u, dat ik het Bestuur der SDAP bereid heb gevonden ook nog enkele wijzigingen aan te brengen in de formulering van het voorstel, dat ik U had voorgelegd namens het Bureau’*⁽³⁴⁾. Nog dezelfde dag echter ontvangt hij schriftelijke bevestiging, dat het bestuur het bemiddelingsvoorstel verwerpt. De genadeslag krijgt het herenigingsproces wanneer Wijnkoop diezelfde 19e maart de afwijzende beschikking van de SDP ter publicatie aan een partijgenoot-journalist meedeelt en de juistheid ervan de volgende dag tegenover een *Volk*-journalist bevestigt⁽³⁵⁾. In het ISB-rapport zegt Huysmans: *‘Onze verbazing nam nog toe, toen we vernamen dat men officieel aan persbureaus had doorgegeven, dat het voorstel van het Internationaal Socialistisch Bureau verworpen was’*. Dit betekende, zo stelt Huysmans, dat verdere onderhandelingen nutteloos waren⁽³⁶⁾. Van der Goes noteert op 19 maart in zijn agenda: *‘[...] p. telefoon v. Wibaut (Amst.): Wijnkoop cs niet tegenen voorstel Huysmans aan te nemen’*. Een bittere Huysmans reist terug naar Brus-

sel, waar een brief van de SDP, gedateerd 17 maart (!), op hem wacht met het verzoek te worden toegelaten tot het ISB. De SDAP deelt schriftelijk mee niet te zullen afwijken van de op 17 maart vastgestelde tekst van het bemiddelingsvoorstel. De brief is opgesteld nadat Troelstra op 20 maart per telegram de definitieve redactie van punt 2 van het bemiddelingsvoorstel aan het partijbestuur heeft doorgegeven, dat vaststelt, dat *‘[...] van onzen kant [...] nu niets meer te doen [is]’*. Ter vergadering maakt Wibaut er melding van dat: *‘De voorzitter van de nieuwe partij een bericht aan de pers [heeft] gegeven, bevattende twee dingen: 1e dat het bestuur de voorstellen afwees; 2e dat een congres zou worden bijeengeroepen om de motieven mede te delen, waarom zij ze hebben afgewezen. Dat breekt alle bemiddeling af’*⁽³⁷⁾. De dag erop maakt de SDAP haar standpunt publiek door in *Het Volk* uit te roepen: *‘Die heeren willen de scheuring. Ziet nu wat hun democratische gehalte is!’*. In de dagen die volgen staat de krant bol van uitvallen naar de SDP, de partij van haatdragende scheurmakers.

De houding van de bestuursmeerderheid van de SDP valt slechts tentatief te verklaren. Van belang lijkt dat acceptatie van het bemiddelingsvoorstel een legitimering zou inhouden van een partijkoers, die nu juist inzet was van het gehele conflict. De door Troelstra doorgedrukte wijziging van het eerste lid van het bemiddelingsvoorstel versterkt nog de indruk dat er sprake is van een gang naar Cannossa. Ook de negatie in het bemiddelingsvoorstel van de diepere gronden van het partijconflict speelt ongetwijfeld een rol. Toch zouden verdere onderhandelingen tot resultaat hebben kunnen leiden, wat tot de volgende conclusie voert. Wijnkoops instemming met het herenigingsvoorstel is hoogstwaarschijnlijk slechts een

*Pieter Jelles Troelstra en Camille Huysmans op de Conference
of Socialist Parties of Neutral Countries in Den Haag, 1916*

tactische zet geweest, gebaseerd op de verwachting dat de tegenpartij het zou verwerpen. Dat Gorter, Mendels en andere SDP-coryfeeën in de waan zijn gelaten dat hij wél akkoord ging, maakt het onderscheid duidelijk tussen de harde Tribunisten-kern en de omringende 'meelopers'. Wanneer Wijnkoops instemming een miscalculatie blijkt, dwingt dit tot afwijzing van het voorstel en dit temeer, waar een bestuursmeerderheid er nog minder van wil weten dan de partijvoorzitter. Tenslotte zal het SDP-bestuur bitter weinig hebben gevoeld voor samenwerking in *Het Weekblad* met Wibaut en Roland Holst, die het bestuur als 'aangepaste' SDAP-marxisten zien. Ook kan bij het minste of geringste de eis tot roeyement weer opklinken. Men zou de 'tweede viool' moeten spelen en dat terwijl bloed, zweet en tranen gegeven is om een eigen blad en een eigen partijorganisatie op te richten⁽³⁸⁾.

Naweeën

Op 21 maart komt een inderhaast bijeen-geroepen spoedcongres van de SDP bijeen. Wijnkoop ontkent te Brussel met enig voorstel te hebben ingestemd en hij merkt op, dat het herenigingsvoorstel deels onacceptabel was - omdat het de SDAP "[...] in haar algemeen streven" erkende - en deels zo vaag, dat men er niets mee kan aanvangen. Hij gewaagt in dit verband van "[...] een diplomatiek spelletje"⁽³⁹⁾. Het congres discussieert vervolgens over een motie-Rotterdam, die opheffing van de SDP pas gerechtigd noemt, indien de SDAP haar besluit tot opheffing van de *Tribune* ongedaan maakt en de volledige meningsvrijheid garandeert. Ook mogen onderhandelingen met het ISB in geen enkel opzicht de activiteiten van de SDP be-

lemmeren. Vele 'discussianten' steunen de motie, maar er zijn er ook die instemmen met het ISB-voorstel.

Gorter zegt het eerste lid van het herenigingsvoorstel onacceptabel te vinden en bepleit nader overleg binnen het partijbestuur alvorens een eindbeslissing te nemen. Ook Mendels wil voortzetting van de onderhandelingen en wijst op de schade voor de SDP, indien de partij schuld draagt aan het mislukken ervan. Jan Ceton valt daarop uit naar Gorter en Mendels: "*Het revisionisme is slim; niet alleen dat het Mendels te slim af is, het beïnvloedt zelfs Gorter. Gorter is reeds zoo ver, dat hij vorm en wezen verwarde*". Wanneer het aangeslagen duo opmerkt niet te weten of het zich actief voor de SDP gaat inzetten, spreekt Wijnkoop van een verderfelijk en onaanvaardbaar individueel optreden. Nadat de motie-Rotterdam zodanig is aangescherpt dat verdere onderhandelingen uitgesloten zijn, neemt het congres haar aan met 257 stemmen voor, 127 tegen en 14 blanco⁽⁴⁰⁾.

Ruim een maand na het SDP-congres bedankt Mendels als partijlid, om naderhand naar de SDAP terug te keren. Over Gorters reactie bericht zijn vrouw: "*Onze mensen hebben zoo rücksichtslos gehandeld dat onze haren er wit van geworden zijn [...] Herman is doodop en ook heusch ziek. Deze laatste week heeft hem geknauwd. Hij ziet ook geen licht. [...] Ik heb hem ook nooit zoo gezien, zoo moedeloos en verdrietig*"⁽⁴¹⁾. Wanneer Gorter zich op 24 maart hervindt, schrijft hij Pannekoek dat Huysmans met een bedrieglijk rapport gaat komen en hij typeert de ISB-secretaris als een revisionist. Gorter zegt door de "[...] eenigszins vreemden gang van zaken een oogenblik gewijfeld [te hebben]", maar nu de meerderheid heeft gesproken, conformeert hij zich eraan.

In *De Tribune* typeert Wijnkoop de bemidde-

lingspogingen als naweeën van partijstrijd en partijschisma en hij omschrijft Huysmans als een paladijn van de SDAP-leiders: "De revisi-onistische leiders van de S.D.A.P. willen wellicht, het schijnt uit de voorstellen van den Sekretaris van de Internationale, min of meer in overeenstemming met hen gedaan, te moeten blijken, een samensmelting van de twee partijen, maar dan alleen door opnieuw de Marxistische macht, die ze nu in de Sociaaldemokra-tische partij als een macht zien oprijzen, te verzwak-ken"⁽⁴²⁾. In het in mei 1909 verschenen *Adresse an die Internationale* rechtvaardigt de SDP haar optreden door te beweren, dat het bemidde-lingsvoorstel de Deventer-besluiten onaan-getast laat en de vrijheid van meningsuiting niet garandeert⁽⁴³⁾.

Op 23 maart ontvangt Huysmans een epistel van de SDP, waarin het besluit van het spoed-congres wordt meegedeeld. Uiteraard is hij er allerminst van gecharmeerd, wat blijkt uit het ISB-rapport, dat zijn neutrale toon ver-liest vanaf het moment dat de SDP haar af-wijzing van het herenigingsvoorstel publiek maakt. Het rapport betoont zich dan uiterst vijandig aan de SDP, poneert dat de scheu-ring ongerechtvaardigd is en prijst de con-gresbesluiten van de SDAP als soeverein. In de conclusies wordt gesteld, dat het ISB al-les heeft gedaan om de breuk te vermijden, niets voelt voor verdere bemiddeling en te-genstander is van aansluiting van de SDP bij het ISB.

Huysmans bezoekt nog het Rotterdamse congres van de SDAP (11-13 april 1909), naar hij voorgeeft, namens het gehele ISB⁽⁴⁴⁾. Het bemiddelingsvoorstel dat de SDAP formeel had aangehouden komt er niet in behande-ling, maar Vliegen stelt de SDP wél in krasse termen verantwoordelijk voor het misluk-ken van de hereniging. Huysmans verklaart vervolgens dat het een zedelijke lafheid zou zijn geweest, indien het ISB niet naar Rot-

terdam was gekomen om te zeggen: "Wij be-schouwen als de vertegenwoordigster van het Neder-landsche proletariaat enkel en alleen de S.D.A.P.". In Nederland, als in andere landen, was een-heid mogelijk geweest, maar het land heeft nu helaas een secte meer. Huysmans zegt het royement van de *Tribune*-groep niet te heb-ben gesteund, maar hij stelt terzelfdertijd dat de SDAP zich kan beroepen op de uitwer-ping van Bakoenin uit de vorige Internati-onale, omdat hij "[...] een partij in de partij ge-sticht had!" Huysmans sluit af met de con-statering, dat "[...] de houding der S.D.A.P. [...] in den geheelen loop der onderhandeling correct [was] en dat dit haar goeden naam in de Internationale ver-sterken [zal]".

Troelstra trekt tijdens het congres alle regis-ters open: "Wij zullen tot de arbeiders zeggen: drukt ze dood, die partij van scheurmakers!" En Vliegen betitelt in dezelfde trant de SDP'ers als "een-heidsbrekers [over wie de] wapens [...] nu [moeten] beslissen". Wanneer Van der Goes Vliemens opmerkingen over de SDP kritiseert en Huysmans' steun aan de SDAP afkeurt, ge-waagt Vliegen van de dwaling van Van der Goes en hij kondigt aan, dat vanaf heden als plicht geldt de partij te verdedigen tegen alle vijanden⁽⁴⁵⁾.

In *De Tribune* verklaart Wijnkoop, dat Huys-mans buiten zijn boekje ging door de SDAP de alleenvertegenwoordigster van het Ne-derlandse proletariaat te noemen. Opnieuw ontkent hij, dat te Brussel afspraken zijn ge-maakt met het ISB, al stelt hij wel dat buiten en na de vergadering sommige punten als basis van onderhandeling zijn genoemd. Al-les hing af van hun nadere invulling, die door de *Tribune*-groep echter nooit is gehono-reerd⁽⁴⁶⁾. Wijnkoops artikel verwekt nog een polemiek met *Het Volk*, waarna *De Tribune* op 8 mei het ISB-rapport betitelt als een ten-

densgeschrift van lage orde.

Over Huysmans' Rotterdamse optreden meent de links-marxistische *Leipziger Volkszeitung*, dat de ISB-secretaris zich door de SDAP heeft laten inpakken⁽⁴⁷⁾. Huysmans typeert de opmerking in een ingezonden stuk als laster en stemmingmakerij. De redactie evenwel riposteert dat Huysmans het aanzien van het ISB heeft geschaad en de organisatie misbruikt. Ook betitelt ze het ISB-rapport als een "[...] *Tendenzschrift niederer Ordnung gegen die SDP*", een formulering die, zoals we zagen, letterlijk door *De Tribune* wordt overgenomen⁽⁴⁸⁾. In een brief aan hoofdredacteur Paul Lensch merkt Huysmans verontwaardigd op: "U rekent mij tot die individuen die, ofwel door oppervlakkigheid ofwel door onbekwaamheid, de diepe gronden niet hebben ontwaard van de Hollandse onenigheden." Hij noemt de *Tribune*-groep verantwoordelijk voor het mislukken van de hereniging en zegt dat de groep zich niet heeft willen conformeren aan de partijlijn. Retorisch vraagt Huysmans, of voor de *Tribunisten* de resolutie van het Internationaal Congres van Amsterdam dan niet gold⁽⁴⁹⁾. In het voetspoor van haar polemieken met de *Leipziger*, verwijt de SDAP Huysmans nog, dat hij verzuimde de Duitse sociaal-democratische pers te verzoeken het ISB-rapport te publiceren. Huysmans zegt toe het rapport in het Duits te laten vertalen en aan bladen en instanties op te sturen. Hierna zwijgen de (archieff)bronnen over verdere bemoeienissen van de ISB-secretaris, die niet betrokken is bij een laatste, mislukte poging van Duitse zijde in 1912, de eenheid van de Nederlandse sociaal-democratie te herstellen⁽⁵⁰⁾. Zo volgen de twee arbeiderspartijen van Nederland voorgoed gescheiden wegen. De SDAP als sociaal-democratische massa-organisatie, die decennialang op voet van oorlog verkeert met de SDP, die zich in novem-

ber 1918 herbenoemt tot Communistische Partij in Nederland.

(1) Zie voor de ontwikkelingen in de SDB en de oprichting van de SDAP: D. J. WANSINK, *Het socialisme op de tweesprong. De geboorte van de SDAP*, Haarlem, 1939; W. H. VLIEGEN, *De dageraad der volksbevrijding. Schetsen en tafereelen uit de socialistische beweging in Nederland*, 2 delen, Amsterdam, 1921-1922; W. H. VLIEGEN, *Die onze kracht ontwakten deed. Geschiedenis der Sociaal-Democratische Arbeiderspartij in Nederland gedurende de eerste 25 jaren van haar bestaan*, deel 1, Amsterdam, z.d. Hoewel de SDB zich einde 1894 herdoopt tot 'Socialistenbond' gebruiken we in de hoofdtekst, om verwarring te vermijden, de oorspronkelijke naam van de partij.

(2) Voor deze 'organisch-evolutionaire' ideologie: E. HUE-TING, F. DE JONG EDZ. en R. NEY, *Troelstra en het model van de nieuwe staat*, Assen, 1980, pp. 30-34; H. BUITING, *Richtingen- en partijstrijd in de SDAP. Het ontstaan van de Sociaal-Democratische Partij in Nederland*, Amsterdam, 1989, pp. 370-372; M. GRUNELL, Frank van der Goes, 1859-1939. In: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 1(1974), pp. 77-94 (aldaar: p. 89); M. GRUNELL, Sociologie in De Nieuwe Tijd. Marxreceptie in Nederland rond de eeuwwisseling. In: *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 2(1976), pp. 46-68 (aldaar: pp. 52-53).

(3) Zie in: P. J. TROELSTRA, *Theorie en beweging. Een sociaal-democratische studie. Redevoering in eenigszins verkorten vorm gehouden in het Socialistisch Leesgezelschap in Amsterdam*, Amsterdam, 1902. Hoewel niet alle marxisten zich keren tegen steun aan het godsdienstig onderwijs, zijn ze allen wél gekant tegen Troelstra's strategische concept.

(4) Zie: J. SAKS (pseudoniem van Wiedijk), Naar rechts of naar links? Overwegingen inzake de schoolkwestie. In: *De Nieuwe Tijd*, 7(1902), pp. 210-228.

(5) Zie voor deze strijd: H. BUITING, *Richtingen- en partijstrijd*, passim.

(6) Roland Holst aan Kautsky, 15.02.1909, Archief Kautsky D XIX 416. Kautsky schrijft terug dat het uiterste moet worden gedaan om een definitieve breuk te voorkomen. Kautsky aan Roland Holst, 16.02.1909, Archief Henriëtte Roland Holst 4. Zie voor Huysmans' bemiddeling: H. VAN DIJK, De SDP en de Tweede Internationale, 1909-1912. In: *Cahiers over de geschiedenis van de Communistische Partij van Nederland*, (1980)4, pp. 59-85; H. BUITING, *Richtingen- en partijstrijd*, pp. 591-604.

* De archiefbronnen zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis.

- (7) *Rapport du Comité Exécutif du Bureau Socialiste International sur les Dissentiments des socialistes hollandais et les négociations entreprises pour mettre fin au conflit*, Bruxelles, le 3 avril 1909. Citaten: pp. 10-11. Het stuk is ondertekend door Ed. Anseele, L. Furnémont, Em. Vandervelde en Cam. Huysmans (secretaris). Archief Troelstra 774. In vervolg aangeduid als: *Rapport*. De Franstalige correspondentie wordt hier en verder in het Nederlands weergegeven.
- (8) Huysmans aan Van Kuijkhof, 27.02.1909, Archief SDAP: Congresverslag van Deventer 254.
- (9) *Rapport*, p. 14. Ceton schrijft aan van Ravesteyn, dat "[...] we wel geen verschrikkelijke dingen [zullen] doen" vóór het onderhoud met het ISB. Ceton aan van Ravesteyn, 07.03.1909, Archief W. van Ravesteyn 5.
- (10) *Rapport*, p. 15. Inderdaad komt uit de brief van Ceton aan Van Ravesteyn - zie de vorige noot - duidelijk naar voren dat de groep voorwaarden vooraf bij de onderhandelingen niet zou hebben geaccepteerd.
- (11) Van Kuijkhof aan Huysmans, 04.03.1909, Archief SDAP: Copieboeken 1394.
- (12) Van Kuijkhof aan Huysmans, 08.03.1909, Archief SDAP: Copieboeken 1394; *Rapport*, p. 16.
- (13) *Rapport*, pp. 17-20.
- (14) *Rapport*, p. 19. Dat het ISB-voorstel de "[...] uitgave van een nieuw partijweekblad [in]hield], waarin ook plaats was voor de redacteurs van De Tribune", is onjuist. Tot de uitgave is al besloten vóór invoering van het ISB. J. HULININ, *Het enfant terrible Camille Huysmans 1871-1968*, Amsterdam, 1999, p. 70.
- (15) Verslag spoedcongres der SDP op 21.03.1909. In: *Congresverslagen der Sociaal-Democratische Partij*, 1910, p. 32.
- (16) Wies Gorter aan Pannekoek, 15.03.1909, z.d., Collectie Gorter, Letterkundig Museum, G 6041.
- (17) Agenda Van der Goes, 12.03.1909, Archief F van der Goes 569.
- (18) *Rapport*, pp. 23-24. Wies Gorter aan Pannekoek, 15.03.1909, z.d., Collectie Gorter, Letterkundig Museum, G 6041.
- (19) Wies Gorter aan Pannekoek, 15.03.1909, z.d., Collectie Gorter, Letterkundig Museum, G 6041.
- (20) Roland Holst aan Kautsky, 14.03.1909, Archief Kautsky D XIX 418.
- (21) J. v. Zutphen aan onbekende, maart 1909, Archief J. van Zutphen 18. In een P.S. heet het nog: "*De Amsterdamse vrienden, die van mijn inmenging wisten, waren eveneens zeer verblijd met de voorl. uitslag*".
- (22) *Rapport*, p. 21.
- (23) Telegram Huysmans aan Van Zutphen, 12.03.1909, Archief J. van Zutphen 18.
- (24) Briefkaart C. Huysmans aan Van Zutphen, stempel 13.03.1909, z.d., Archief J. van Zutphen 18.
- (25) Wies Gorter aan Pannekoek, 15.03.1909, z.d., Collectie Gorter, Letterkundig Museum, G 6041. Pannekoek typeert in zijn politieke herinneringen Huysmans weinig vleidend als "[...] zo'n echte Belgische tussenman, zonder enige marxistische of radikale overtuiging" en "handige praatjesmakende funktionaris". A. PANNEKOEK, *Herinneringen uit de arbeidersbeweging. Sterrenkundige herinneringen*, Amsterdam, 1982. Oorspronkelijk geschreven in 1944, p. 144.
- (26) Verslag van de Stichtingsvergadering van de SDP. In: *Congres-Verslagen der SDP*, pp. 3-31.
- (27) W. VAN RAVESTEYN, *De wording van het communisme in Nederland*, Amsterdam, 1948, p. 106.
- (28) Notulen bijeenkomst Partijbestuur, 15.03.1909, Archief SDAP: Notulen PB/DB 19. Ook de *Vorwärts*, orgaan van de Duitse sociaal-democratie bericht erover: "*Aus der Partei. Waffenstillstand der holländischen Arbeiterbewegung*", *Vorwärts*, 19.03.1909.
- (29) In ieder geval Wibaut en Roland Holst zullen blanco hebben gestemd. Zie Kladnotulen Conferentie 17.03.1909, z.d., Archief SDAP: PB-kwesties D 1.03. De definitieve notulen zijn niet bewaard gebleven.
- (30) Agenda Van der Goes, 18.03.1909, Archief F van der Goes 569.
- (31) Agenda Van der Goes, 18.03.1909, Archief F van der Goes 569.
- (32) *Rapport*, pp. 28-29.
- (33) *Rapport*, pp. 30-31.
- (34) C. Huysmans aan het Partijbestuur van de SDP, 19.03.1909, Archief SDAP: PB-kwesties. D 1.03; Stuk Van Kuijkhof, rond 19.03.1909, Archief Troelstra 773 A.
- (35) Mededeling Vliegen op het SDAP-congres van Rotterdam. Zie Congresverslag, p. 3. De SDP heeft deze mededeling nooit tegengesproken. Zie tevens Briefkaart Wibaut aan Van der Goes, 20.03.1909, Archief F van der Goes 1301.
- (36) *Rapport*, p. 33.
- (37) Notulen Partijbestuur SDAP, 20.03.1909, Archief SDAP 19). Het besluit wordt door Van Kuykhof op 22 maart aan Huysmans doorgegeven. Van Kuijkhof aan C. Huysmans, 22.03.1909, Archief SDAP: Copieboeken 1394. Wibaut brengt Van der Goes op de hoogte van de mislukking: Briefkaart Wibaut aan van der Goes, 20.03.1909, Archief Van der Goes 1301. Ook stuurt hij twee telegrammen naar Roland Holst, die abusievelijk meent, dat de SDP het herenigingsvoorstel verwerpt noch accepteert. Zie Roland Holst aan Wibaut, z.d. doch met vermelding 'zat.middag' = 20.03.1909, Archief Wibaut 22. In deze brief wordt melding gemaakt van de twee ontvangende telegrammen.

- (38) Vgl. VAN DIJK, Tweede Internationale. p. 67.
- (39) Verslag spoedcongres der SDP op 21.03.1909. In: *Congresverslagen der Sociaal-Democratische Partij*, pp. 32-35.
- (40) Verslag spoedcongres [...], pp. 43-44. Ook de *Vorwärts* bericht van de mislukte hereniging. Die Einheitsbestrebungen der holländischen sozialdemokratischen parteien. In: *Vorwärts*, 25.03.1909.
- (41) Wies Gorter aan Pannekoek, kort na 21.03.1909, z.d., Collectie Gorter, Letterkundig Museum, G 6041.
- (42) Wp., Naweeën. In: *De Tribune*, 27.03.1909.
- (43) *Die Gründung der "Sozialdemokratische Partij in Nederland" (S.D.P). Adresse an die Internationale*, Berlin, 1909, pp. 34-43. De brochure is van de hand van Pannekoek, Gorter en Van Ravesteyn en komt naderhand in een Franstalige versie uit, vermoedelijk in de vertaling van Hendrik De Man.
- (44) Huysmans beweert naderhand overigens namens het UC van het ISB te zijn opgetreden. Zie voor bron zijn artikel in de *Leipziger Volkszeitung* van 26 april: zie noot 48.
- (45) Verslag Partijcongres van Rotterdam, pp. 3-4, 6, 17.
- (46) Wp., Buiten zijn boekje. In: *De Tribune*, 17.04.1909.
- (47) Politische Uebersicht. Das Internationale Bureau und die Parteispaltung in Holland. In: *Leipziger Volkszeitung*, 17.04.1909.
- (48) Die Parteispaltung in Holland und die Internationale. In: *Leipziger Volkszeitung*, 26.04.1909. De redactie plaatst er een nawoord bij.
- (49) Huysmans aan Lensch, 28.04.1909, Diverse kleine persarchieven 14. Het citaat is oorspronkelijk Franstalig.
- (50) Zie voor de poging: K. KAUTSKY jr., *August Bebels Briefwechsel mit Karl Kautsky*, Assen, 1971, pp. 321-322; P. J. KOEJEMANS, *David Wijnkoop. Een mens in de strijd voor het socialisme*, Amsterdam, 1967, pp. 120-121.